

Лариса Погрібна

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

На початку ХХІ століття, коли людство переживає надзвичайно складний період загрозливого розростання глобальної екологічної кризи нове суспільство зобов'язане приймати далекосяжні рішення, упроваджувати нові технології, реалізовувати нові програми. У регулюванні характеру та рівня психологічних реакцій населення на ті чи інші екологічні наслідки НТР провідна роль належить навчальним закладам. Всебічний розвиток освіти, особливо екологічної, як рушійної сили цивілізаційного розвитку забезпечує зміну філософії життя людини, суспільства, в основу якого мають бути покладені культурні і духовні традиції, направлені на збереження соціально-екологічної цілісності середовища перебування.

Метою статті є дослідження соціокультурних засад екологічного виховання учнів початкової школи, які сприяють соціокультурній адаптації дитини в умовах сучасного полікультурного середовища, встановленні цілей і завдань соціокультурних засад екологічного виховання у початковій школі.

Наше століття – це століття тотальних змін в економіці, культурі та життєвих позицій у населення. Наша держава вийшла на світову арену і визначила себе як незалежна правова держава, яка орієнтується на вступ до Європейської спільноти. Проблема налагодження гармонійних взаємозв'язків особистості і суспільства набула високої значущості в умовах незалежності України. Здійснення ринкових реформ, розвиток гласності, демократії, самоуправління створюють сприятливі умови для активізації людського особистісного фактора, формування в особистості справжньої, а не проголошеної активної життєвої позиції у тому числі громадянської.

Сучасна Україна здійснює важкий, але необхідний перехід до демократичного суспільства. «Найвищою метою розвитку нашого суспільства є людина. Найвища цінність українського суспільства – життя і свобода людини» [1, с. 305]. Саме для неї мають створюватися сприятливі умови для існування і праці. Людина стає лише справді соціально свідомою особистістю коли її залучено до спілкування з людьми до суспільних відносин.

Особистість має величезну кількість взаємопов'язаних суспільно цінних рис. Серед них розум, мудрість, емоції, воля, рішучість, навички, вміння, установки, переконання, інтуїція, здатність до самоаналізу, самооцінки, наслідування, тощо. Із численних моральних якостей можна виділити, вічливість, добрі манери, працелюбність, уважність,

благородство, ве-ликодушність, скромність, вдячність, честь, свідомість, сором'язливість, переконання, миролюбство, справедливість, вірність, відповідальність, гуманізм, людяність, доброту, милосердя, совість, терпимість, ідейність, патріотизм, принциповість. Усі ці соціально значущі якості є продуктом впливу суспільства, школи, суспільних угруповань, окремих людей на дану особистість, а також продуктом самовиховання.

Одним з завдань виховання соціально адаптованих особистостей це виховати правильне розуміння поєднання власних інтересів з суспільними. Людина – унікальне творіння природи, суспільства і самої себе. Про унікальність людини говорили і писали з давніх давен. «Людина – «найдивніше з дивних див» – з її неповторністю, із багатоманітним, соціальними культурними, моральними, психологічними рисами» [1, с. 304].

Кожна людина виховує і визначає для себе свої власні життєві цінності, які складають, визначають систему поведінки тієї чи іншої особистості. Цінності є фундаментом формування функції ціннісних орієнтацій особистості – складових частин її структури. На основі своїх цінностей суспільство, держава, нація чи інша соціальна група розробляють систему соціальних норм поведінки особистості.

Соціальні норми – це вимоги які ставляться суспільством державою до особистості і які вона має виконувати для гармонійного співіснування окремих людей і суспільства в цілому. Соціальні норми (економічні, політичні, правові, моральні, естетичні, релігійні) виконують регулятивну роль визначають взірці, еталони поведінки особистості [1, с. 311–312]. Суспільство активно впливає на процеси формування і розвитку особистості за допомогою своєї виховної діяльності. У ролі вихователя виступають найрізноманітніші суб'єкти суспільства – держава, нація, суспільна група, школа, церква, сім'я тощо. Коли суб'єктом виховання стає суспільство – таке виховання називають суспільним. Необхідним засобом для збереження і розвитку людства, його цивілізації та духовної культури є суспільне виховання. Система суспільного виховання включає в себе сукупність взаємопов'язаних видів, які розрізняють за багатьма ознаками. Серед найважливіших трудове, економічне, екологічне, правове, моральне, естетичне, релігійне, фізичне та інше виховання. Окремий вид виховання може бути, так би мовити, складовою частиною багатьох видів виховання.

Екологічне виховання – систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури. Завдання екологічного виховання – сприяти накопиченню екологічних знань, виховувати любов до природи, прагнення берегти, примножувати її багатства, формувати вміння і навички діяльності в природі [2, с. 118–119].

Екологічне виховання передбачає розкриття сутності світу природи – середовища перебування людини, яка повинна бути зацікавлена у збереженні цілісності, чистоти, гармонії в природі. Це передбачає уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан природи,

розумно взаємодіяти з нею. Естетична краса природи сприяє формуванню моральних почуттів обов'язку і відповідальності за її збереження, спонукає до природоохоронної діяльності. Любов до природи слід виховувати з раннього дитинства.

Екологічну культуру, як соціокультурну складову формування особистості, також слід виховувати з дитинства. «Можна сказати, що наш час – це період тотального екологічного всеобучу, коли основи екологічних знань викладають всім, починаючи з дитячого віку – у школах та інститутах, на різних семінарах і курсах, по радіо і телебаченню – та закінчуючи підвищенням рівня екологічної освіти керівників усіх рангів у всіх країнах на всіх континентах [4, с. 257]. На нашу думку, найкраще починати, з огляду на психологічні особливості дітей, з початкової школи.

Протягом навчання в початковій школі, продовжується екологічне виховання учнів, і накопичуються знання про природні об'єкти, закономірності розвитку біологічних систем, відбувається аналіз і прогнозування нескладних екологічних ситуацій, поглиблюються і розширюються знання про закони природи, розкриваються причини екологічної кризи, обґрунтовуються шляхи збереження природних ресурсів, повідомляються і закріплюються нормативні правила поведінки у навколишньому середовищі. Таким чином відбувається соціалізація особистості через здобутий досвід правильної поведінки в суспільстві.

Результат екологічного виховання не тільки формування екологічної культури людини; наявністю світоглядних ціннісних орієнтацій щодо природи; відповідальним ставленням до природи та свого здоров'я; набуття умінь і досвіду у вирішенні екологічних проблем (насамперед на місцевому рівні); безпосередньою участю в природоохоронній роботі; передбаченням можливих негативних віддалених наслідків діяльності людини. Через екологічне виховання формується позитивний соціокультурний досвід поведінки в соціумі [7, с. 299].

Загальна мета екологічного виховання учнів може бути реалізована через систему завдань:

- правильно формувати в учнів розуміння гармонії людини з природою;
 - оволодіння знаннями про природу (зокрема свого краю);
 - виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство, основу життя на землі;
 - формування готовності до активної екологічної діяльності;
 - формування розуміння основ глобального екологічного мислення.
- Система екологічного виховання передбачає:
- цілеспрямований вибір навчального матеріалу екологічного спрямування;
 - гуманістичну спрямованість, врахування екологічних чинників у вирішенні глобальних проблем людства;
 - збереження фізичного і духовного здоров'я людини;
-

– об'єктивність у розкритті основних екологічних законів та понять, що дають підстави вважати екологію наукою;

– зв'язок між набутими екологічними знаннями і життям [2, с. 119].

У розвинених державах розроблені та вдосконалюються різні програми та концепції екологічного виховання і освіти, програми й плани підготовки спеціаліста-еколога сучасного рівня. У більшості країн світу екологія стала обов'язковою дисципліною у школі [4, с. 257].

Аналіз наукових досліджень із педагогічної практики свідчить про складний динамічний розвиток екологічного виховання і соціокультурний вплив на розвиток гармонійно збалансованої особистості.

Розгляд теоретичних основ екологічного виховання національної школи показує, що її категорійний апарат (мета, завдання, принципіві положення) розробляються вітчизняною педагогічною наукою з урахуванням світових та національних суспільно-політичних процесів. Вони пов'язані з необхідністю перебудувати споживацьку культуру стосунків з природою та її ресурсами, формувати у школярів якісно новий тип поведінки у навколишньому середовищі, що базується на відповідальності за її стан, вмінні орієнтуватись у конкретній екологічній ситуації і знаходити доцільні шляхи подолання екологічної кризи.

Соціокультурний досвід екологічного виховання особистості розглядається нами як кінцева мета екологічного виховання школярів у процесі виконання ними навчальної та дослідницької роботи з екології у початковій школі на основі диференційованого підходу до етапів навчання. У зв'язку з цим поняття «екологічне виховання» є педагогічний процес, спрямований на формування соціокультурного екологічного досвіду особистості. Філософи-гуманісти минулого правильно осмислювали необхідність екологічного виховання і приділяли багато уваги формуванню екологічно грамотної особистості. Зокрема Дені Дідро. Провідною ідеєю виховання відомого французького філософа була ідея єдності природи і людини, гармонії співіснування людини у природному просторі [5, с. 36]. Франсуа Ребле вважав, що джерелом знань служать не тільки книжки, а й вивчення природи шляхом спостереження і знайомством з оточуючим життям [5, с. 26]. Григорій Сковорода вважав людину частиною природи «мікрокосмос» в «макрокосмосі». Подорожуючи Україною він читав лекції для простого люду прямо на лоні природи, де, як він вважав, було легше відчутти вплив природи на моральне виховання людей. Нестандартні уроки на природі Г. Сковорода використовував у роботі з студентами під час викладання в Харківському колегіумі [5, с. 97].

Серед сучасних вітчизняних науковців багато тих, хто розумів важливість екологічного виховання молоді в школі. Серед багатьох – В. О. Сухомлинський. Його погляди на світ, на природу і місце людини у ній вражають своєю глибиною, цілісністю, послідовним екологізмом. Основою екологічного виховання педагог вважав розуміння

взаємопов'язаності всього живого на планеті. Сухомлинський підкреслював істину: природа – це єдине ціле, якому притаманна своя гармонія взаємозв'язків, є джерелом і суттю нашого життя, ніколи не віддаляється від людини. Великий педагог вважав, що краса природи здатна творити чудеса, виховуючи своєю красою в дитини найкращі риси громадянина [3, с. 538]. Вітчизняні вчені справедливо вважають, що екологічне виховання логічно входить в естетичне і в моральне, в патріотичне і в трудове, у правове і в фізичне, у моральне і розумове виховання. В останні роки ведеться активний пошук таких методів, які б відповідали міжпредметному характеру екологічної освіти, вирішенню завдань, спрямованих на виховання екологічної культури школярів, як внутрішньої культури, так і зовнішньої. Найкращим підґрунтям для ефективного екологічного виховання, яке являється невід'ємною складовою соціокультурної адаптації дитини, є функціонування шкільної дитячої екологічної спілки. Діяльність дитячої екологічної спілки сприяє розвитку системи знань школяра про деякі фізичні властивості предметів, про закономірність природних явищ, знайомить з органічним і не органічним світом, розвиває у дитини емоційний зв'язок з усім живим, дає можливість відчувати себе частиною природи. Екологічна дитяча спілка сприяє не тільки накопиченню знань, умінь, навичок, але й дає змогу накопичувати знання норм соціокультурної поведінки особистості в соціумі і стає першою сходинкою до формування соціальнокультурної, свідомої особистості.

Аналіз історичних та соціокультурних чинників, що сприяли зародженню і розвитку соціокультурних засад екологічного виховання, його цілей, завдань та суті, свідчать про складність та багатогранність проблем екологічного виховного процесу в початковій школі, потребу його подальшого теоретичного та прикладного вивчення, розроблення програм практичної реалізації з урахуванням регіональних соціокультурних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Надольний І. Ф. Філософія / І. Ф. Надольний. – К. : Вікар, 2004. – С. 58–59.
2. Волкова Н. П. Педагогіка / Н. П. Волкова. – К. : Академвидав, 2007. – С. 118–120.
3. Сухомлинский В. О. Школа і природа / Вибрані твори : в 5 т. Т. 5 / В. О. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 536–562.
4. Білявський Г. О. Основи екології / Г. О. Білявський. – К. : Либідь, 2006. – С. 254–286.
5. Левківський М. В. Історія педагогіки / М. В. Левківський. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 26–97.
6. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – вид. 2-ге, випр., доп. – К. : Академвидав, 2007. – 298 с.